

Tóth Eszter Zsófia (történész, Politikatörténeti Intézet)
Miben látja ön a szóbeli források jelentőségét? Válasz a Replika körkérdésére

Röviden és tömören:

1. Életútinterjú-készítés során olyan elbeszéléseket is megismerhetünk – például a magánélettel kapcsolatos történetek tipikusan ilyenek –, amelyek levéltári forrásokba a levéltári iratok sajátos gyűjtőköre miatt csak ritkán kerülnek be. (Például milyen magzatelhajtási módszereket alkalmaztak munkásnőknél az 1950-es években, hogyan ábrázolják szerelmi életüket, házasságukat.) Tehát ebből a szempontból az interjúzás tekinthető feltáró jellegűnek.

2. Ha nem egy alkalommal interjúzunk, akkor a múltra vonatkozó történetek több variációját is megismerhetjük, vizsgálhatjuk az emlékezés mechanizmusainak sajátosságait, az elbeszélismódokat befolyásoló tényezőket (pl. a média hatása az emlékezetre: a rendszerváltás után közvetlenül '56-ról interjúzók más képet kaphattak, mint a későbbiekben).

3. Olyan szereplőkkel, akikre vonatkozóan rendelkezésre áll írásos forrás – pl. 1956-os szerepvállalás miatt elítélték egy perben –, úgy is készíthetünk életútinterjút, hogy *a*) az életútinterjút önálló konstrukcióként értelmezzük, vagy *b*) összevetjük az írásos forrással az interjút, vagy *c*) szembesítjük a visszaemlékezőt az írásos forrással. Így történetírói elbeszélésünkben érvényesíthetjük a többnézőpontúságot. Manapság például egy életútinterjú során az interjúkészítőnek arról kérdezni, miért lett valaki annak idején párttag, több mint szalonképtelen. Több visszaemlékező, akikkel interjúztam, elsősre letagadta, hogy párttag volt. Amikor elvittem hozzájuk az ezzel kapcsolatos levéltári források fénymásolatait, amit annak idején ők nem is láttak, érdekes volt, ahogyan az addig tabusított történetek felelevenedtek, és az interjúalanyok hatásukra újraértelmezték a múltjukat. Persze minden interjú során vannak olyan kérdéskörök, amelyeket az interjúalanyok kikerülnek, tabusítanak. Kérdés, hogy fel lehet-e tárni a tabukat, érdemes-e egyáltalán belemenni az ilyen jellegű kérdésekbe. Érdemes-e önjelölt Gregers Werleként olyan titkok nyomába szegődnünk, amelyek számunkra csak érdekes történetek, de az interjúalanyok talán a szembesítés fájdalmas, későbbi múltértelmezésére, önértékelésre is kihathatnak. Úgy tűnik, hogy vannak olyan kérdések, amelyeket az interjúalanyok „elhallgatnak”, azonban, ha többször visszatérünk hozzájuk, előbb-utóbb a bizalmukba fogadnak, és a válaszokat megosztják velünk. A másik típusú tabusítás az olyan történet, amelyről mindenki mond valamit, de nem tárja fel az interjúkészítő előtt az általa teljesnek vélt igazságot. Ennek oka lehet az, hogy a csoport tagjai ismerik ugyan a „teljes igazságot”, azonban azt nem akarják megosztani az interjúkészítő idegennel. De lehet az is az oka, hogy a visszaemlékezők sem dolgozták fel egy-egy kudarcként megélt életese-ményüket, ezért még ha akarnák sem tudnák történetbe foglalva elmondani azokat az interjúkészítőnek.

4. Úgy vélem, még egy elméleti problémát érdemes felvillantani. Az interjúkészítők gyakran szembesülnek azzal a kérdéssel, mennyire egyediek vagy tipikusak azok az életutak, amelyeket az emberek elmesélnek nekik, milyen keretekbe rendezik történeteiket. Lutz Niethammer és kutatócsoportja az 1980-as évek NDK-jában érdekes módszertani kísérleteket tett az életútinterjú-készítések során. Például a kész interjúszöveget elolvastatták egyes interjúalanyokkal, így az olvasó megismerhette a tanulmányból azt is, hogyan kommentálta az interjúalany saját gondolatait. A kutatócsoport tagjai elsősorban magnóval interjúztak. Azonban amikor az interjúalanyok arra kérték őket, hogy kapcsolják ki a magnót, azt je-

lezték a szövegelemzés során, és külön elemezték (az emiatt jegyzeteléssel rögzített szöveg alapján), hogy vajon miért kérték ezt (Niethammer, von Plato és Wierling 1991).

Lutz Niethammer „Ego-Histoire – Fragmente einer Antwort” című visszaemlékezésében hangsúlyozta (2002: 108), hogy oral historistaként gyakran tapasztalta azt, hogy az emberek élettörténetüket gyakran szerkesztik olyan keretbe, amelyben a köztörténeti narratíva elvárásainak megfelelően azt a huszadik század nagy történelmi eseményeihez igazítva dramatizálják. Büszkék arra, hogy az „átmentett hagyomány” vagy a „szerencsés véletlenek sorozata” segítette őket. Ezek az elbeszélések inkább tipikusak, mint egyediek. Azonban, amikor az interjúalanyok az elbeszélés sodrában „elfeledtek” arról, hogy meg akarnak felelni a köztörténeti narratíváknak, akár csak egy-egy történettöredék, morzsányi elbeszélés erejéig is, akkor más típusú történeteket beszéltek el. Ezeknek a történeteknek a segítségével érthetőbbé tehető, hogy a normatív rendszerre hivatkozó uralmi viszonyok között, más modellben a diktatúrában, miként volt lehetséges, hogy az egyes emberek ne egy típust képviseljenek, hanem életútjukat sajátosként és egyediként ábrázolják.

Hivatkozott irodalom

Niethammer, Lutz, Alexander von Plato és Dorothee Wierling (1991): *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archäologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR*. Berlin: Rowohlt.

Niethammer, Lutz (2002): *Ego-Histoire? und andere Erinnerungsversuche*. Wien: Böhlau Verlag.

Vajda Júlia (szociológus, pszichológus, ELTE TáTK Szociológia Tanszék)

Engedtessek meg nekem, hogy a kérdést személyesen értelmezzem, s részben a saját személyes történetemen keresztül mondjam el azt, hogy miben látom a szóbeli (történeti) források jelentőségét. Ezt az értelmezést a szememben – túl azon, hogy e terjedelem nem teszi lehetővé teóriák kifejtését – az is legitimálja, hogy úgy vélem, ha a szóbeli közléshez ún. szóbeli forrásként közeledünk, a személyeset emeljük be a kutathatónak tekintett anyagba. S hogy miért tettem zárójelbe a „történetit”? Magam nem történeti forrásként használok a szóbeli forrást, s nem csak azért nem, mert az én szakmám nem a történelem kutatása, hanem azért sem, mert félek, hogy ott, ahol történeti forrásról beszélünk/nek, nehezen kerülhetjük meg azt a – számomra sokkal rokonszenvesebb Hayden White-ival szembenálló – rankei szemléletet, amely épp nem a személyeset, hanem az ún. objektívet keresi a történelemben.

Lévn pszichológus és szociológus is, engem az egyénnek és a társadalomnak, az egyéni-nek és a társadalmi-nak az egymásra hatása foglalkoztat, az, ahogy a személyes lét, élmény, identitás, a valóban egyéni létélmény hat az egyén társas és társadalmi viselkedésére, ahogy befolyásolja azt, ahogy az egyén társadalmi szereplőként viselkedik, s ahogy ebből végső soron a társadalom egyes kisebb s nagyobb csoportjainak a viselkedésmódja, s legvégül a társadalom működésmódja összeáll. S fordítva, ahogy a társadalom hat az egyénre, ahogy az egyént körülvevő szűkebb s tágabb környezet, s annak viselkedése, működése meghatározza azokat a társadalmi elvárásokat, amelyekkel az egyén szembesül, s azt, ahogy ezek hatására érez, s legvégül azt, ahogy mindezek befolyásolják személyes történetét.